

Israëlische bedrijven vrezen Netanyahu's autocratische reflexen

'Wij, burgers, moeten ingrijpen'

Bedrijven in Israël komen in het geweer tegen plannen van de ultra-rechtse regering-Netanyahu om het rechtssysteem te hervormen. De inzet is het behoud van de democratie, maar ook de angst voor de economische ondergang speelt mee.

[Simone Korkus](#)

15 maart 2023 – verschenen in [nr. 11](#)

Demonstranten uit heel Israël protesteren tegen het wetsvoorstel van de regering voor justitiële hervorming in de buurt van de Knesset (parlement) in Jeruzalem © Ahmad Gharabli / AFP / ANP

Als je de regering-Netanyahu mag geloven gaat het financieel-economisch goed met het land en is er geen reden tot bezorgdheid. De Israëlische economie is van oudsher veerkrachtig en de munteenheid weerstond wilde schommelingen, zelfs tijdens de recente periodes van geweld en militaire operaties. Het land heeft zonder al te veel economische kleerscheuren de coronaperiode met drie strikte lockdowns en veel beperkingen 'verslagen'. Maar economen en vooraanstaande vertegenwoordigers uit de financiële wereld, onder wie de voormalige voorzitter van de Israëlische Bank, directeuren van techbedrijven, financieel analisten, hoogleraren en Nobelprijswinnaars over de hele wereld uiten hun bezorgdheid over de consequenties van Israëls hervormingen voor de economie.

Dudu Holzman, een 63-jarige televisiepersoonlijkheid, financieel analist bij het journaal, beleggingsadviseur en voormalig directeur van de *private banking*-afdeling van een van de grote Israëlische banken, legt uit wat er aan de hand is. 'Israël is voor zijn industrie afhankelijk van buitenlandse investeringen. De voorgestelde hervorming leidt tot een verzwakking van het rechtssysteem. Investeerdere zullen niet investeren in een land dat geen zekerheid biedt, geen

politieke stabiliteit en geen onafhankelijk rechtssysteem heeft dat hun rechten beschermt. Daarom luiden ze nu de noodklok.'

Zo schrijft Barak Eilam, de CEO van Nice Systems, een van Israël's oudste en succesvolste softwarebedrijven, in een brief aan zijn werknemers op LinkedIn dat de wetshervorming rampzalig zal zijn voor het voortbestaan van de hightechindustrie in Israël. Eran Goren, mede-oprichter van Fidelis Family Office, een investeringsadviesbureau voor rijke Israëliërs, vertelt aan *The New York Times* dat klanten instructies geven om geld uit Israël naar Zwitserland of Londen over te hevelen. Dit is een trend die Holzman ook van bevriende collega's van grote Israëlische banken hoort, al krijgt hij geen exacte gegevens. 'Het draait om risicobeheer van het merk dat Israël oftewel de Start-up Natie heet', zegt hij. 'Het kostte veel tijd om dit merk op te bouwen, maar nu kan de betrouwbaarheid ervan in korte tijd onderuitgehaald worden.'

De kritiek concentreert zich op de reeks pasklare wetsvoorstellen – eufemistisch wetshervorming genoemd – die de regering in hoog tempo door de Knesset pusht. De wetsvoorstellen willen de macht van de Israëlische Hoge Raad kortwieken zodat deze wetten die hij ongrondwettelijk acht niet meer kan herzien of vernietigen. Aangezien Israël geen grondwet heeft en de inrichting van de staat, maar ook de bescherming van mensenrechten, in dertien basiswetten zijn neergelegd, vervult de Hoge Raad een toetsende en corrigerende rol ten opzichte van de wetgevende en de uitvoerende macht. Het uitschakelen van dat controlemechanisme haalt het democratisch evenwicht tussen de machten onderuit en geeft de wetgevende macht – de Knesset – de absolute macht.

De wetsherziening biedt aan het nieuwe ultra-rechtse en religieuze kabinet van Benjamin Netanyahu dus ongekennde mogelijkheden. De belangrijkste portefeuilles zijn in handen van uiterst rechtse politici die geloven in de religieuze joodse superioriteit. Itamar Ben-Gvir, een kolonist van de Westoever en veroordeeld aanhanger van de verboden joodse terreurbeweging Kach, is minister van Nationale Veiligheid, waaronder Israël's politiemacht en de grenspolitie op de Westoever ressorteren. Bezalel Smotrich, eveneens een kolonist, is minister van Financiën en binnen het ministerie van Defensie maakt hij het beleid voor de nederzettingen. Volgens velen hebben de leden van dit kabinet ieder hun eigen verborgen agenda bij de wetshervorming. Smotrich wil zo veel mogelijk nederzettingen legaliseren en nieuwe goedkeuren. De voor belastingfraude veroordeelde recidivist Arye Deri van de orthodoxe Shas-partij krijgt alsnog een ministerspost omdat de regering een basiswet heeft gewijzigd, zodat zijn veroordeling wegens belastingfraude hem niet langer diskwalificeert.

Premier Netanyahu, die zelf terechtstaat voor corruptie, wil met uitschakeling van de Hoge Raad zijn gevangenisstraf ontlopen. De ultra-orthodoxen willen aan iedereen religieuze waarden opleggen, de autonomie van hun gescheiden onderwijssysteem versterken en de rabbijnse rechtbanken over arbeidszaken, onroerend goed en civiele geschillen laten oordelen volgens de regels van de halacha van tweeduizend jaar geleden. De kolonisten krijgen vrij spel en zouden de juridische status van de bezette Westelijke Jordaanoever veel gemakkelijker geheel of gedeeltelijk kunnen wijzigen in Israëlisch grondgebied, zonder dat het de fundamentele mensen- of burgerrechten die in Israël gelden aan de Palestijnse bevolking in die gebieden hoeft toe te kennen. Ben Gvir wil zelfs de doodstraf invoeren.

Tijdens de eerste hoorzittingen is een aantal wetten al door een nipte meerderheid van de Knesset aangenomen. Het is de verwachting dat eind maart de Knesset de in Israël verplichte drie stemmingssessies heeft gehad om het wetsvoorstel definitief tot wet te maken.

Dat de wetshervorming de Israëlische economie zal schaden heeft volgens Dudu Holzman alles te maken met Israël's geloofwaardigheid voor binnen- en buitenlandse investeerders. Meer dan veertig procent van het bruto nationaal product van Israël bestaat uit inkomsten uit export van industrie en diensten; 54 procent daarvan wordt door de hightechsector geleverd. Het meeste investeringskapitaal in die hightech komt van buitenlandse investeerders die worden aangetrokken door de innovatie en knowhow van de Israëlische start-ups. Voor hen is een onafhankelijk rechtssysteem van cruciaal belang om hun belangrijkste bezit, het intellectuele eigendom, te beschermen. Een zwakke democratie is een rode vlag voor investeerders.

De hoofdeconoom van het Israëlische ministerie van Financiën, Shira Greenberg, onderschrijft Holzmans waarschuwing. In het ontwerp van de staatsbegroting 2023-24 plaatst zij de kanttekening: 'Voor zover de juridische hervorming door de markt wordt gezien als schadelijk voor de kracht en onafhankelijkheid van staatsinstellingen en het vergroten van de onzekerheid in het investeringsklimaat, kan dit de economische activiteit en in het bijzonder particuliere investeringen schaden.'

Hightechwerknemers zorgen voor 25 procent van de inkomstenbelasting

De eerste tekenen daarvan zijn al zichtbaar. De TA-125-index, de index van de 125 hoogst gekapitaliseerde bedrijven op de Tel Aviv Stock Exchange, daalde met bijna vier procent. De Israëlische shekel devalueerde in februari met zes procent en leed het grootste verlies van de belangrijkste valuta's ter wereld na de Russische roebel en de Koreaanse won. Analist Citi Israël voorspelt een verdere daling van de shekel met nog eens acht procent als de wetshervorming een feit wordt. In januari steeg de inflatie naar 5,4 procent, de hoogste sinds 2008. Volgens de Israëlische Bank is er sinds januari een scherpe stijging van *conversion transactions*, dat wil zeggen het omzetten van Israëlische in buitenlandse aandelen en valuta, en de *daytrading* in de Amerikaanse dollar nam met 35 procent toe. Intussen heeft de Israëlische Bank in een poging om de inflatie te verminderen onlangs de rentevoet verhoogd tot het hoogste niveau in de laatste veertien jaar. Dit leidt voor de gewone burger tot hogere rente op leningen en hypotheek.

De OECD, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, waarschuwt Israël in haar rapport van februari 2023: juridische onafhankelijkheid en *checks and balances* zijn van vitaal belang voor het vertrouwen in de regering en de instituties en voor een bedrijfsklimaat dat investeringen aantrekt. Ratingbureau Standard & Poor's waarschuwt ook dat de verzwakking van het democratische systeem de kredietwaardigheid van Israël bedreigt.

'Maar zelfs voordat de ratingbureaus in actie komen en een negatief advies over Israël afgeven, kan de markt al heel snel reageren', zegt Holzman. 'De markt schat iedere dag zelf het kredietrisico van een land in. Ze wachten echt niet op het advies van een ratingbureau. Er zijn nu al berichten dat de regering een verbod tot uitvoer van valuta gaat invoeren en een soort kapitaalbelasting gaat heffen. Als er een klimaat van onzekerheid en onveiligheid ontstaat, leidt dat niet tot een storm in beleggingsland, maar tot een tsunami.'

Dat de onzekerheid een grote impact zal hebben op de binnenlandse markt is volgens Dudu Holzman en andere financiële experts evident. De grote hightechbedrijven, die doorgaans ook vestigingen in het buitenland hebben, kunnen vertrekken. Het probleem is dat hightech de belangrijkste bron voor de fiscale inkomsten is en als die verdwijnt, zal de overheid minder budget hebben voor de achterblijvers. Israëlische kennis wordt in de wereld met open armen ontvangen. Een braindrain zou het gevolg kunnen zijn.

De eerste bewegingen in die richting zijn er al. Papaya Global, een groot Israëliësch hightechbedrijf dat wereldwijd een salarisplatform levert, en Disruptive Technologies Venture Capital, een investeerder in Israëliëse technologische start-ups, hebben aangekondigd dat ze hun kapitaal naar het buitenland gaan verplaatsen. Wiz, met de hoofdvestiging in New York en een nevenvestiging met een groot deel van zijn technisch personeel in Israël, verklaart dat het de onlangs toegekende driehonderd miljoen dollar aan particuliere financiering, die de waarde van het bedrijf op tien miljard dollar brengt, niet in Israël zal investeren. Volgens *The Jerusalem Post* van 6 februari bezit het bedrijf bovendien tientallen miljoenen dollars aan Israëliëse activa, die het naar het buitenland wil overmaken.

De regering-Netanyahu lapt deze adviezen en waarschuwingen, de ongekend grote straatprotesten, de oproepen van president Isaac Herzog om te onderhandelen en een compromis te vinden, en zelfs de internationale veroordeling van Israël's vrienden – waaronder de Verenigde Staten – aan haar laars. Premier Netanyahu, die door de procureur-generaal een openbaar spreekverbod over de hervorming is opgelegd vanwege zijn duidelijke belangenverstrengeling, blijft beweren dat zijn hervorming legitiem is.

Het is crisistijd. Overal gonst het in de straten van Israël. Burgers proberen gehaast een buitenlands paspoort aan te vragen en spreken voor het eerst over de mogelijkheid om naar het buitenland uit te wijken. Men overlegt met banken en collega's over mogelijkheden om de spaarcenten naar een buitenlandse rekening over te maken of juist in Israël te laten. En wat moet je met je eigen woning: verkopen nu de markt nog gunstig is, of afwachten? De rente van de *mashkanta*, de hypotheek, wordt vast verhoogd. Bij gebrek aan duidelijke informatie nemen mensen beslissingen op basis van simplificaties en gevoel. Velen wachten af.

De golf van protest voelt als een catharsis; een soort zuivering van het ultra-orthodoxe en rechtse keurslijf dat al langere tijd in vele geledingen van de samenleving wordt gevoeld. Het voelt ook als een bevrijding van de acute existentiële angst, want zoals een bekend Hebreeuws lied het Israëliëse joodse gedachtegoed verwoordt: *'Ein li eretz acheret'*, oftewel: ik heb geen ander land. Iedere joodse Israëliër is ervan doordrongen dat hij te allen tijde zijn thuisland kan verliezen en dat besef maakt hem weerbaar. Duizenden Israëliërs nemen deel aan de wekelijkse demonstraties tegen de wetshervorming die overal in het land gehouden worden. Er zijn stakingen, conferenties, petitieën en tijdens de zogenoemde 'Dag van de verstoring' is het land al twee keer platgelegd.

De wetshervorming is rampzalig voor de hightechindustrie, waarschuwt men

De inzet is het behoud van de democratie, maar ook de angst voor de economische ondergang speelt mee. 'Israëliërs gaan het nu in hun eigen portemonnee voelen', zegt Holzman. 'Door de devaluatie van de shekel wordt de import van buitenlandse goederen duurder en de rekening van de supermarkt hoger. Het heeft mensen uit verschillende sociale en politieke achtergronden samengebracht.'

Volgens een recent opinieonderzoek van het onafhankelijke Israel Democracy Institute wil 66 procent van de Israëliërs dat de Hoge Raad zijn macht behoudt. Gepensioneerden strijden hand in hand met hun kinderen en kleinkinderen. Velen hebben nog nooit eerder gedemonstreerd, zoeken niet de publiciteit, maar een enorme bezorgdheid verenigt hen. Door de regering wordt het protest gezien als het werk van een aantal anarchisten die de democratie omver willen werpen.

In zo'n gespannen crisissfeer weet je niet wie je nog kunt geloven. Exacte cijfers over Israëliëse bedrijven en particulieren die daadwerkelijk de stap naar het buitenland al gezet hebben of gaan zetten kan Holzman ook niet geven. Overheidsinstanties en banken houden wijselijk hun mond, uit vrees dat niet de feitelijke situatie rond de wetshervorming, maar negatieve persberichten als een

soort selffulfilling prophecy de toch al gespannen markt en het investeerdersgedrag zouden kunnen beïnvloeden en tot een vlucht van kapitaal, zowel privé als zakelijk, naar het buitenland kunnen leiden. De Israëlische pers kopt met teksten als *'Israel's Economy Faces Existential Threat'*, maar hoe zuiver is dat?

Het Israëlische nieuwscentrum Ynet meldt dat er de laatste weken vier miljard dollar van Israëlische naar buitenlandse banken is overgemaakt, maar Ynet doet niet aan bronvermelding en geeft ook niet aan wie die Israëliërs zijn die hun geld laten verdwijnen. De Israëlische technologienieuwssite *Calcalist* bericht dat Israëlische hightechbedrijven onlangs 780 miljoen dollar naar het buitenland hebben gebracht, maar ook hier: de *Calcalist* vermeldt zijn bronnen niet. Al met al zijn de berichten speculatief en is onduidelijk in hoeverre ze gebaseerd zijn op actuele feiten of op achterliggende politieke agenda's. Het eerlijkste antwoord kwam misschien wel van een financieel adviseur van een van Israël's grootste banken, Bank Hapoalim: 'De markt is vluchtig. De investeerders zijn op hun hoede en wij kunnen op dit moment geen deugdelijke beleggingsadviezen geven omdat we het zelf niet weten.'

Toch is het de vraag of de angst voor de consequenties van de hervormingsplannen de enige oorzaak is van de economische crisis. Israël staat in de Democracy-index van de Economist Intelligence Unit uit 2022 op de 29ste plaats, na landen als Zuid-Korea, Griekenland en Portugal, en wordt aangemerkt als een zogeheten *flawed democracy*, een gebrekkige democratie, en dat heeft niets met de wetshervorming te maken, maar wel met een lage score op burgerlijke vrijheden. Nederland staat bijvoorbeeld op plaats negen. Desondanks floreerde de Israëlische hightech en hadden beleggers geen last van die wankele democratie.

Mogelijk is er nog een andere oorzaak voor een economische crisis? Is Israël in korte tijd economisch wellicht te snel gegroeid? Is er te veel lucht in de markt zodat devaluatie van de shekel en de inflatie een gezonde correctie zouden zijn op een overspannen markt?

'We staan natuurlijk aan het begin van een wereldwijde economische crisis', zegt Holzman. 'Er is een teruggang van de globalisering, hogere inflatie, hogere rentes, een onderbroken *supply chain*; een situatie die niet op korte termijn te herstellen is. Dus de mondiale markt is inderdaad al gespannen. Daarbij komt dat Israël een volstrekt ander land is dan bijvoorbeeld de EU-landen of de VS. Israël is kwetsbaarder en heeft niet het economische, sociale, politieke en zelfs militaire toezicht en de bescherming van een samenwerkingsverband als de EU. Het krijgt weliswaar de steun van de VS, maar hoelang zal Israël nog aantrekkelijk blijven voor de Amerikanen als het in hun ogen niet langer de enige democratie van het Midden-Oosten is, maar een totalitaire religieuze staat? Joe Biden weigert nu al om Netanyahu te ontvangen. Het is uitermate dom om in zo'n kwetsbare situatie de kip met de gouden eieren, de hightechindustrie, te slachten.'

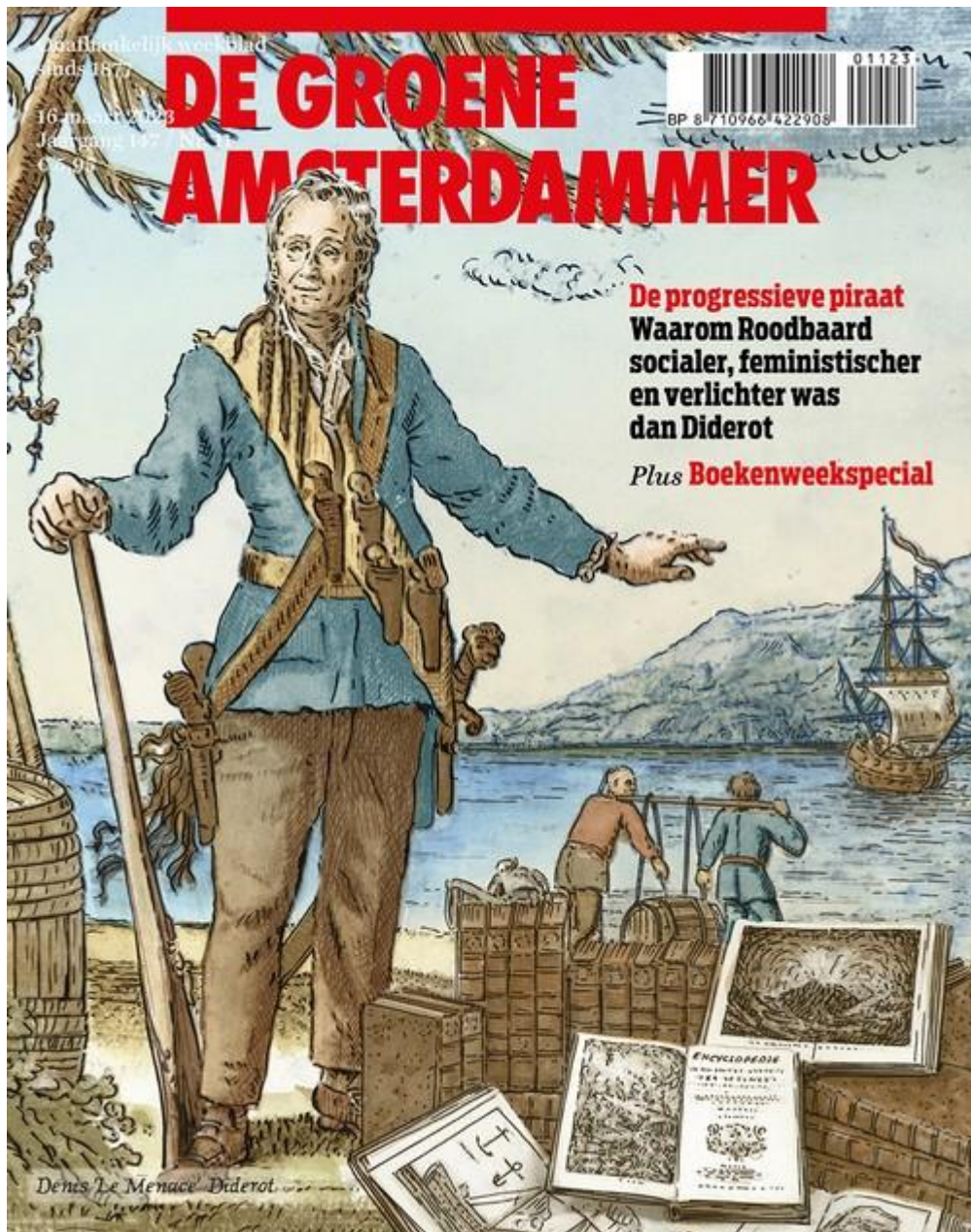
Tijdens een digitale conferentie van de Universiteit van Tel Aviv en het Israel Democracy Institute over de invloed van de hervorming op de economie attendeert Shlomo Dovrat, mede-oprichter en algemeen partner bij Viola Ventures, een Israëlisch *venture capital fund* met meer dan 1,3 miljard dollar in beheer, op nog een ander gevaar. De laatste tijd is de wereldwijde investering in technologie enorm gedaald. De investeringen van het laatste kwartaal waren zelfs de laagste sinds 2015. Hightech is in feite de enige industrie, afgezien van defensie, waar Israël echt wereldwijd concurrerend is. Hightech geeft het leger zijn kwalitatieve voorsprong op zijn vijanden, vooral in dit tijdperk van cyber- en drone-oorlogsvoering.

Ondanks het feit dat hightechwerknemers slechts tien procent van het totale aantal arbeidskrachten uitmaken, zorgen ze voor 25 procent van de inkomstenbelasting. Israëlische ondernemers hebben

ruim negentig zogenoemde *unicorns* voortgebracht, particuliere bedrijven met een waarde van meer dan één miljard dollar, waaronder Wix, dat wereldwijd cloudgebaseerde webservices levert, het gamingbedrijf Moon Active en de financiële dienstverlener eToro. De laatste jaren is Israël van een start-upnatie een scale-upnatie geworden. Het heeft bewezen dat zijn producten geschikt zijn voor de wereldmarkt en dat de groei stabiel en duurzaam is. Maar nu moeten de Israëlische hightechbedrijven concurreren op een krimpende markt. Ze zitten bovendien midden in een verandering van de innovatiecyclus.

‘Alle technologieën – mobiele telefoons, pc’s, programmatuur, chips, de cloud – zijn zo langzamerhand uitontwikkeld en we staan aan het begin van een nieuwe innovatie: Artificial Intelligence’, zegt Dovrat. ‘Maar aan zo’n innovatiecyclus zijn grote risico’s verbonden, want we zijn nog in de ontwikkelfase en niemand weet of dat tot een succesvol eindproduct leidt. Om juist in dit stadium met ingrijpende overheidsmaatregelen te komen die de Israëlische bestuursvorm onderuithalen en Israëls positie in de wereld verzwakken, is desastreus. Investeerders verplaatsen hun geld naar minder risicovolle omgevingen en de hightech die vaak al vestigingen in het buitenland heeft zal bij een gebrek aan buitenlands kapitaal moeten uitwijken. Bovendien zijn Israëlische hightech-entrepreneurs, ingenieurs en uitvinders vrije vogels die zich niet door religieuze ultra-rechtse wetten laten beperken. Met hun enorme internationale reputatie worden deze mensen door bedrijven in Silicon Valley of andere hightechcentra met open armen ontvangen. Als die uitstroom eenmaal op gang komt, is er geen garantie dat deze mensen terugkomen. Met elke dag dat we afwachten brengen we onszelf meer in gevaar.’

Dudu Holzman ziet de enorme groei van het burgerprotest in alle geledingen van de bevolking, zelfs in het leger en de politie, dan ook als een positieve ontwikkeling. ‘Het is nog niet te laat. Wij, burgers, moeten ingrijpen. Ik verwacht dat dit kabinet in het tweede kwartaal van 2023 valt.’

[Nr. 11 / 2023](#)